

De Eldense Blauwe pruim

In het jaarboek *Tabula Batavorum* 2015, gewijd aan de geschiedenis van de Betuwe, staan op p. 151-172 twee artikelen, die samengevoegd zijn onder de naam “De Eldense Blauwe Blauwe pruim”.

Het eerste artikel van Geert Visser behandelt de komst van de pruim naar het dorp Elden bij Arnhem en met name de rol van kwekerij Booij en Crans daarbij. Het tweede artikel, dat van Henk van Rheede, geeft nog extra informatie over de geschiedenis van deze pruim en behandelt ook het vraagstuk van de echtheid van de Eldense Blauwe.

De artikelen zijn - met instemming van de beide auteurs - enigszins ingekort. Weggelaten zijn gegevens over de levensloop van de heren Booij en Crans na de opheffing van hun kwekerij. Algemene achtergrondinformatie is ingekort, zoals die over de Linnaeus tuinbouwschool te Amsterdam, waar Booij en Crans hun opleiding hebben genoten en over de verouderingstheorie van fruitbomen.

Opa Reusken koopt in 1906 hofstede De Brink aan de Brinkenhofstraat in Elden. Foto uit 1915.

De aanleiding tot het onderzoek naar de Eldense Blauwe

Door Geert Visser

Het was lange tijd onduidelijk hoe deze pruim met het dorp Elden bij Arnhem verbonden is geraakt. Toen eind jaren negentig de naams-echtheid van de pruim ter discussie kwam te staan was dit voor Hein Reusken aanleiding om op onderzoek uit te gaan. Dit onderzoek startte rond het jaar 2000. Zijn opa woonde nagenoeg op de plek waar het verhaal van de Eldense Blauwe pruimen ooit begon. En was het niet zo dat de familie Reusken in het jaar 1906 de halve aanschafwaarde van zijn zojuist gekochte boerderij terugverdiende met de Eldense Blauwe pruimen? Hein maakte zich hard voor behoud van de Eldense Blauwe pruim.

In diezelfde tijd keerde een andere Eldenaar terug naar zijn roots. Henk van Rheede betrok het huis van zijn voorouders en vulde de voorraad Eldens Blauwe bomen aan. Daarbij stuitte ook hij op verwarrende verhalen over deze pruim. Voor Hein en Henk was dit aanleiding om enthousiast veilig te stellen van de oudste Eldense Blauwe pruimenbomen. Het was de naam van de kwekerij Booij en Crans die Hein van zijn opa had meegekregen. Met deze kwekerij zou volgens overlevering het verhaal van de Eldense Blauwe begonnen zijn. Geert Visser, de voorzitter van de Historische Kring Elden, verrichte veel onderzoek naar deze kwekerij.

Het verhaal van de Eldense Blauwen

“Goh, Geurtsen wat heb je nou weer meegebracht?”, vroeg de heer Vink, directeur van de veiling VVOB (Veiling Vereniging Over-Betuwe) in Elst. “Het zijn pruimen en ze smaken lekker, proef maar”, was het antwoord van Geurtsen. Vink vroeg ook wat hij op de veilingbrief moest zetten en Geurtsen had geen idee. “Weet je wat; dan dopen we ze tot Eldense Blauwen”, besloot Vink.

Dit verhaal vertelde de kleindochter Cornelia Geurtsen dertien jaar geleden aan de Eldenaar Hein Reusken, die als eerste op zoek ging naar de herkomst van deze pruim.

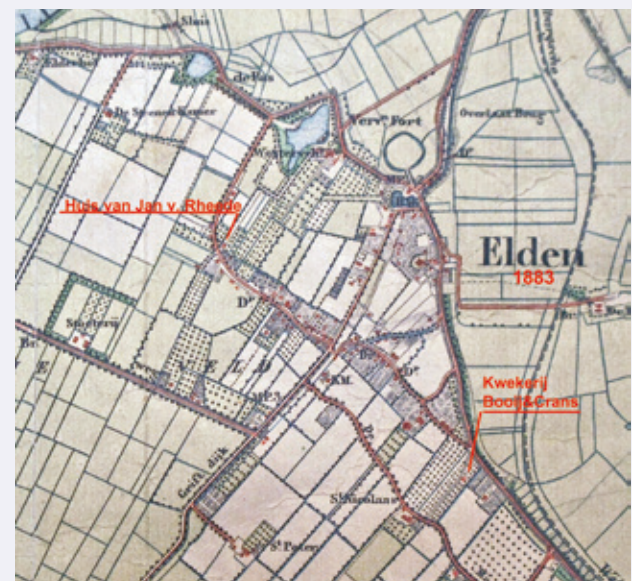
De pruimen die zijn opa Derk Geurtsen (1848-1915) op de veiling in Elst aanbood waren afkomstig van bomen op zijn tuinderij aan de Brinkenhofstraat in Elden. Dit moet in de begintijd van de veiling zijn geweest, rond 1903. Derk had in 1897 de voormalige boomkwekerij van Booij & Crans gekocht. Op die kwekerij stond nog een bedrijfsgebouw en veel plantmateriaal. De kwekerij ‘de Brink’ van Booij & Crans had al sinds 1891 te koop gestaan.

Na de introductie van de Eldense Blauwe op de veiling in Elst is deze pruim enorm populair geworden. De sappige smaakvolle pruim met losse pit vond snel zijn weg in heel Nederland. Voor het dorp Elden werd het een icoon: op de vlag en het wapen van Elden staan drie Eldense Blauwen.

Er doen veel verhalen de ronde over deze pruimensoort, maar waar en door wie deze pruim is geïntroduceerd, was tot voor kort onbekend. Het verhaal over Derk Geurtsen was een belangrijke aanleiding voor verder onderzoek. Hiervoor gaan we terug naar het jaar 1880.

Kwekerij Booij en Crans

Abraham Booij (1857) en Govert Crans (1856) waren in 1880 begonnen met de exploitatie van een boomkwekerij in Elden. Ze kochten van het Petrus Gasthuis uit Arnhem een perceel grond van ongeveer drie hectare. Booij was afkomstig uit Hoorn en Crans uit Dordrecht. Deze mannen van nog geen vijftig jaar kenden elkaar van de

Het dorp Elden ten zuiden van Arnhem 1883. Rechts onder de kwekerij van Booij en Crans bij Elden.

tuinbouwschool Linnaeus uit de Watergraafsmeer in Amsterdam.

De doelstelling van de tuinbouwschool Linnaeus was het geven van theoretisch en praktisch onderwijs. De kennis op het gebied van bomen- teelt was in Nederland na de Franse overheersing sterk teruggelopen. De verbeterde kweek- en snoeiwijzen die in België en Frankrijk algemeen in gebruik waren en door wetenschappers en professionele tuinders erkend werden, behoorden tot de kern van het onderwijs van deze school. Op voorspraak van koning Willem III werd de Antwerpenaar Jan Ignatius de Beucker als hoofdleraar voor het Linnaeus aangetrokken. Deze charismatische Vlaming was een ware autodidact die als voorzitter van het Antwerpsch Kruidkundig Genootschap over een enorme kennis van bometeelt in het algemeen en ooftteelt (oude term voor fruitteelt) in het bijzonder beschikte. Het verspreiden van deze kennis in Nederland en Vlaanderen zag hij als missiewerk. Naast zijn drukke baan gaf hij daarom op veel plaatsen lezingen. Voor de school en de kwekerij bestond grote belangstelling bij tuinbazen, landeigenaren, fruitkwekers en eigenaren van buitenplaatsen uit binnen- en buitenland. In het stadsarchief van Amsterdam bevindt zich een boekje met de namenlijst van de bezoekers. Met het uitgebreide vakkenpakket op de tuinbouwschool werden de leerlingen opgeleid tot zelfstandige ondernemers.

De onderlinge verbondenheid met de leerlingen moet in deze ambiance groot zijn geweest. Waarschijnlijk hebben Booij en Crans op deze school al het plan ontwikkeld samen een kwekerij te beginnen.

Voor een kwekerij op de Betuwse klei in Elden op een steenworp afstand van Arnhem zagen Booij en Crans de beste mogelijkheden. Groente- en fruitveilingen waren er toen nog niet. Voor de handel waren zij vooral afhankelijk van goede spoorverbindingen. Naast de spoorverbinding vanuit Arnhem naar Amsterdam en Duitsland kwam in 1879 ook de spoorlijn naar Nijmegen in gebruik. Het station in Arnhem lag voor vervoer van hun handel en de ontvangst van de bezoekers op loopafstand.

Boomkweekerijen der firma BOOIJ & CRANS, Elden bij Arnhem.

Wij bevelen aan voor Boomgaardenbeplanting de nieuwe door ons ingevoerde Pruimen:

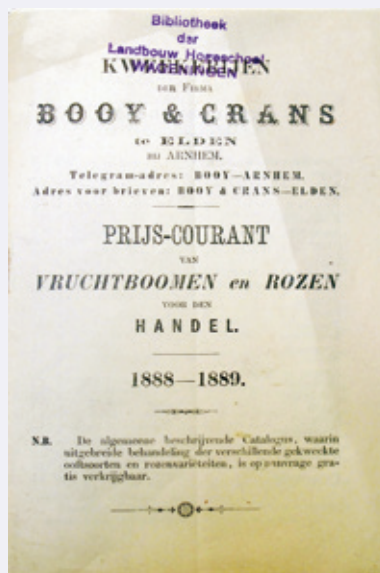
1°. Early prolific,

2°. Early favorite,

beide soorten zijn de tot nu toe vroegst bekende voor de Engelsche markt, 3 weken vroeger dan de gewone soorten en bij uitstek vruchtbaar, boomen beginnen jong te dragen. De prijzen van deze Pruimen wisselen af van f 12— f 14.40 per Hectoliter aan de Londensche markten.

Hoogstam boomen met 2 en 3-jarige kroonen zijn voorhanden per 10 stuks f 12.50 per 100 stuks f 100.— Specialiteiten Vrachtboomen en Rozenculturen. (2279)

De kwekerij Booij & Crans heeft slechts elf jaar bestaan, maar heeft in die korte tijd een indrukwekkende groei doorgemaakt. Van nog geen drie hectare groot groeide zij uit tot een kwekerij van 25 hectare, verspreid over de dorpen Elden, Elst en Driel. Het kweken van vruchtbomen en rozen was de kernactiviteit. Ook waren ze specialist in de aanleg van boomgaarden en fruittuinen. In 1887 verscheen er een advertentie in de Nederlandse dagbladen van Booij & Crans met een aanbieding van twee soorten pruimenbomen, die in Nederland nog onbekend waren. In de advertentie wordt gewezen op de hoge opbrengsten van deze pruimen, met name op de Londense markt. Het zijn de 'Early Profilic' en 'Early Favorite'. Booij & Crans hebben deze pruimenrassen op grote schaal in Nederland verspreid, pruimen die in Elden als eerste gekweekt zijn.

De prijscatalogus

In de bibliotheek van de Landbouwuniversiteit Wageningen bevindt zich nog een prijscatalogus van de firma Booij & Crans. Deze catalogus uit 1888 geeft een beeld van het aanbod van de kwekerij.

Wat meteen opvalt is het grote aantal soorten wat opgekweekt is uit zaailingen van de Luntersche Tuinvereniging, zoals de Luntersche Citroenappel, Luntersche Pippeling, Luntersch Present, Luntersch Zoet, de Notarisappel maar ook uit eigen zaaigoed zoals de Eldensche Bellefleur.

Bij de bomen die te koop werden aangeboden, valt de differentiatie van snoeiwijze op. Booij en Crans wisten dus de leerstof van het Linnaeus in Amsterdam goed in praktijk te brengen. Zij behoorden tot de pioniers van de vernieuwde fruitteelt in Nederland. Bomen werden verkocht in de vorm van Kroonboom, Pyramiden, Leiboom, Palmet en Oorstam. De bomen werden vooral als hoogstam maar ook als half- en laagstam verkocht en de abrikoos werd als kasboom verkocht.

Einde van de kwekerij

Aan de bedrijfsvoering van de kwekerij kwam na elf jaar helaas een abrupt einde. De reden hiervoor is onduidelijk, maar waarschijnlijk is er in de persoonlijke verhoudingen een breuk gekomen.

In 1888 trouwde Abraham Booij met de 19-jarige Antoinette Henriette Louise Lakerveld uit Ede. Een jaar later wordt in Elden hun dochter Maria geboren. Deze Antoinette is vernoemd. In de prijscatalogus van Booij & Crans uit 1888 lees je over de 'Kers Antoinette': een zaailing onzer firma, rijp 15 juli, de vrucht donkerpurper, de vorm groot langwerpig, de smaak aangenaam zoet en zeer saprijk, een forsche groeier, een groote aanwinst.

Antoinette Lakerveld zelf bleek echter 'geen grote aanwinst' voor Abraham Booij. Het huwelijk strandde en Abraham verliet zijn vrouw en kind. In november 1891 vertrok hij abrupt naar Indië om daar een nieuw bestaan op te bouwen. Govert Crans was reeds in 1889 met Otto Koch, een oud-klasgenoot

Boomkwekerij.

Mr. F. BOOIJ biedt, wegens vertrek naar het buitenland van zijnen Zoon, den Heer A. P. BOOIJ, te Koop: de door dezen geëxploiteerde, van eene uitgebreide clientèle voorziene BOOMKWEKERIJ DE BRINK, te Elden, gem. Elst (Over-Betuwe), ½ uur gaans van Arnhem, groot 2.76.00 Hect.; met den geheelen opstand van Boomen, Heesters en Gewassen, zoomede de Pak- en Kuilloodsen, Materialen, enz. Desverlangd kan ook alléén de opstand van Boomen, Heesters en Gewassen in Koop worden overgenomen en de Kwekerij zelve, op voordeelige voorwaarden, worden Gehuurd.

Te bevragen ten Kantore van Notaris E. D. DE MEESTER, te Heteren (Over-Betuwe), en bij de HH. VAN DER MADE & VAN WIJNGAARDEN, Kantoor van Vaste Goederen, Roermondsplein 16, Arnhem. (7542)

van het Linnaeus, vertrokken naar Californië.

In oktober 1891, voor zijn vertrek naar Indië, probeerde Abraham Booij met hulp van zijn vader de kwekerij te verkopen. Dat lukte in eerste instantie niet. In de krant van dinsdag 29 december 1891 wordt door zijn vader de "van eene uitgebreide clientèle voorziene boomkwekerij De Brink in Elden" opnieuw te koop aangeboden "wegens vertrek naar het buitenland van zijnen Zoon, den Heer A.P. Booij".

Behalve de kwekerij lieten Booij & Crans vele percelen achter die zij hadden ingeplant met hun gekweekte fruitbomen. De eigenaren en verpachters van deze boomgaarden, zoals de Baron van Elden, hebben hiervan nog jarenlang geprofiteerd.

De naam Eldense Blauwen

Door Henk van Rheede

Met de pruimen van de 'Early Proflic' en 'Early Favorite', die na de liquidatie van de kwekerij van Booij & Crans waren achtergebleven, verscheen Derk Geurtsen jaren later op de veiling van Elst. Door zijn onwetendheid en die van de veilingdirectie hebben deze pruimen de naam Eldense Blauwen gekregen.

Het succes van deze vroege pruim was enorm. Er zijn verschillende verhalen in Elden nog bekend over de geweldige opbrengsten. Misschien wel het meest aansprekende voorval is de verkoop van Eldense Blauwen in 1918 door de Baron van Voorst tot Voorst in Elden. De pruimen van zijn boomgaard brachten

10.000 gulden op, wat hoger was dan de grondprijs van de hele boomgaard. Dit verhaal haalde de landelijke pers. De Eldense Blauwe bleef lang een van de meest gevraagde pruimen. Tot de Tweede Wereldoorlog behoorde zij tot de top drie van pruimen die op de veilingen in Nederland aangeboden werden. Een mooi beeld geeft een telling van de soorten fruitbomen in 1941 in Elst: Victoria, Reine Claude en de Eldense Blauwe waren de meest voorkomende pruimenbomen. Van elk soort werden er zo'n 9000 stuks geteld. Van deze bomen bleken de Eldense Blauwen de oudste te zijn, negen bomen waren zelfs 40 tot 50 jaar oud.

Er is een gezegde "Boompje groot, plantertje dood". De bomen van Booij & Crans zullen inmiddels ook wel dood zijn. De belangrijkste bijdrage van deze twee ambitieuze jongelui was hun professionele vernieuwing van de fruitteelt in Elden en omgeving. Elden heeft zich na het vertrek van Booij & Crans in ieder geval ontwikkeld als 'een fruitschuur voor Arnhem'. De fruitteelt is voor vele Eldenaren een belangrijke bron van inkomen geweest.

Bronnen

Tijdschrift Sempervirens, jaargangen 1875-1890
Bibliotheek Landbouwuniversiteit Wageningen
Stadsarchief Amsterdam
Gelders Archief
Regionaal archief Nijmegen

Hofstede Den Brink met achter het huis het oude bedrijfsgebouw van Booij & Crans. Jaartal onbekend, waarschijnlijk rond 1900.

Het mysterie van de Eldense Blauwe pruim

Door Henk van Rheede

Op de jonge rivierklei bij Elden was het einde zeventiende, achttiende en negentiende eeuw voor de plaatselijke boeren aantrekkelijk om tabak te telen. De schoonvader van mijn betovergrootvader, Christiaan Kuster (geboren 1785, gedoopt te Driel) was zo'n tabaksplanter. Na zijn huwelijk vestigde hij zich in Elden waar hij als tabaksplanter zijn geld verdiende. Rond de hoeve lag een dikke halve hectare grond. Dit was groot genoeg voor de intensieve tabaksteelt. Op het land bevonden zich ook enkele boomgaardjes.

In 1813 kreeg Kuster een dochter, Elske. Zij trouwde in 1841 met mijn betovergrootvader Jan van Rheede (Jurrien's zoon) uit Arnhem (geboren 1810). Ongetwijfeld leerde Jan van zijn schoonvader de fijne kneepjes van de tabaksteelt (aardgoed) en de basisbeginselen van de fruitteelt. De Eldense Arnhemmer Jan van concentreerde zich op tabak, vooral aardgoed, en op gangbare pruimensoorten. Hij overleed in Elden op zestigjarige leeftijd in 1870. Nadat in 1879 ook moeder Elske overleden was, verdeelden de acht kinderen het ouderlijk bezit op in veertien percelen en twee halve hofstedes. Zoon Christiaan (geboren in Elden, maart 1844) woonde elders in Elden, nabij het fort. Hij bouwde op zijn geërfde grond in of kort na 1881 een eigen woning met losse stal. Ook nam hij de percelen van zijn oudste broer Jurriën van Rheede (geboren in Elden, 1841) over. Christiaan werd fruithandelaar.

Vanwege de slechte graan- en tabaksprijzen zochten de boeren naar nieuwe mogelijkheden. Fruitteelt bood uitkomst. Omdat het telen van graan en tabak financieel steeds minder interessant werd, kwam vanaf 1870 de fruitteelt in zwang. Boertjes zoals mijn betovergrootvader Jan van Rheede teelden de gangbare fruitsoorten. Bij pruimen zijn dit onder meer: Monsieur Hâtif (Perzikpruim), Boerenwitte, Kwets, Reine Claude Verte, Reine Claude d'Ouillins en Kroosjespruim. Het plukken in de omvangrijke boomgaarden gebeurde voor een belangrijk deel door Eldense dagloners.

Diverse Eldenaren poseren met de geplukte pruimen in de boomgaard van landgoed Westerveld. De foto is van rond 1930.

Vrijwel al deze bomen waren door vegetatieve vermeerdering verkregen en niet uit pit. De meeste boertjes beheersten na enig oefenen zelf de kunst van het enten en afleggen. Ze hoefden dan geen onnodige kosten te maken om aan nieuwe bomen te komen.

De kunst van het zaaien, afleggen en enten

De wetenschappelijke kennis van fruitbomen en met name ziekten en plagen was in die tijd vrij beperkt. Zo schreef Johann Hermann Knoop in 1753 over het gommen van pruimenbomen: *'Het is een gevaarlyke en doorgaans dodelijke Siekte, insonderheid als de Bomen nog jong syn, en de selve uit een quade Grond veroorzaakt word.'* (Agste lid, §. 900).

Met de kennis van nu weten we dat gommen het gevolg is van een bacteriële infectie. De *Pseudomonas mors-prunorum* bacterie zweeft in de herfst en winter in de lucht, op zoek naar een boom met bijvoorbeeld vorstscheurtjes in de bast. De bacterie vestigt zich in de boom en veroorzaakt bacteriekanker. Voor mensen als Christiaan Kuster zal de theorie van Hermann Knoop aanmerkelijk zijn: je moet geen quade Grond hebben want dan krijg je zieke bomen. Van bacteriën had nog niemand gehoord, laat staan Christiaan Kuster.

Er was in die tijd weinig ontwikkeling in de Nederlandse fruitteelt. Vooral sinds de breuk met België een feit is (1830), bleef innovatie in de tuinbouw nagenoeg uit. Hierdoor kwamen er in Nederland nauwelijks of geen nieuwe rassen bij. Eeuwenoude vermeerderingstechnieken bleven hetzelfde als vanouds. Deze vermeerdering

van fruitbomen gebeurde op slechts twee manieren: geslachtelijk (generatief) door het zaaien van pitten, en ongeslachtelijk (vegetatief) door het enten, stekken en afleggen. Maar de geslachtelijke vermeerdering is voor de meeste mensen niet weggelegd. Casper van Graauwenhaan schrijft in zijn boek *Het volmaakte Burger Thuin Boek* uit 1769 in het hoofdstuk 'Vermeerderen der Gewassen': *'... de geen die maar matig groote of Burger-Thuinen bezitten, te raden is, haren tyd en grond niet te verkwisten met Vrughtbomen uit Zaad voort te telen, en zulks over te laten voor haar, die grooten Plaatzten en Grond genoeg daar toe hebben: kunnende men na genoeg van de Enteniers of Boomverkopers bediend worden.'*

Inderdaad is voor het vermeerderen van bomen uit zaad veel geduld en grond nodig. Die methode wordt tot 1850 door vakspecialisten vooral toegepast voor het winnen van nieuwe soorten. Deze experts weten dat in iedere pit een unieke combinatie van eigenschappen zit die kan leiden tot een bijzondere nieuwe soort of soortvariant. Echter, de kans dat uit een pit de gewenste boom komt, is zeer klein doordat pitten zelden zaadvast zijn. Grootgrondbezitters met enig vermogen proberen via het (laten) zaaien van heel veel pitten hun eigen fruitsoort te kweken. Met enig geluk komt er uit één pit een bijzondere boom waaraan de familienaam kan worden verbonden. Zo noemde een majoor uit Mechelen (Malines in het Frans) een peertje naar zijn vrouw Josephine en ontstond in 1830 het ras Joséphine de Malines.

Vroegrijpe pruimenrassen

Door de grote aandacht voor ziektepreventie rond 1850 werd het zaaien van pitten populair. Daar voor was het pitten zaaien een hobby voor kwekers die uit waren op verkrijging van nieuwe soorten. Voor het ontstaan van de Eldensche Blauwe pruim is Thomas Rivers (1798-1877) van groot belang geweest.

Als lid van een befaamde Britse kwekersfamilie verstond Thomas de kunst van het pitten zaaien als geen ander. Hij bezocht Frankrijk in de periode 1820-1830. Hij

Thomas Rivers, kweker in Sawbridge-worth, weet veel nieuwe en succesvolle fruitsoorten te kweken. De tekening dateert waarschijnlijk van rond 1850.

was op zoek naar pruimensoorten die vroeg rijp zijn. Hij verzamelde de pitten van deze bomen, zaaide ze uit en hoopte zo een nieuw ras te kweken dat ook vroeg rijpt. Thomas was een echte *freak*, hij kweekte bijzonder veel nieuwe rassen uit pit. Uit de opslag van pitten van de vroege Franse St. Etienne pruim selecteerde hij op zijn kwekerij in Engeland een nieuwe pruim die hij de River's Early doopte. In 1834 kweekte hij wederom twee nieuwe vroegrijpe pruimen, nu uit pitten van het vroege Franse pruimenras Précoce de Tours. De eerste noemde hij Early Rivers (Rivers's Early Prolific). De tweede noemde hij Early Favorite (Rivers's Early Favorite).

De Eldense Blauwe bij de Van Rheedes

Kort voordat mijn overgrootvader Christiaan zijn nieuwe woning en stal bouwde - voor hemzelf, zijn vrouw en een paar jonge kinderen - kwamen Abraham Booij en Govert Crans naar Elden. Zij verkochten behalve de genoemde geïmporteerde Britse pruimenrassen ook fruitsoorten die zij zelf uit pit gekweekt hadden. Die kunst verstonden zij heel goed. Daarnaast boden Booij en Crans diverse nieuwe rassen aan die zijn ontwikkeld door de Lunterse Tuinbouwvereniging van notaris Van den Ham. Opvallend is tevens de grote variatie in boomvormen binnen hun aanbod.

Booij en Crans liepen in het voetspoor van de grootheid Thomas

Boomkwekerijen der firma BOOIJ & CRANS, Elden bij Arnhem.

Wij bevelen aan voor Boomgaardenbeplanting de nieuwe door ons ingevoerde Pruimen:

1°. Early prolific,

2°. Early favorite,

beide soorten zijn de tot nu toe vroegst bekende voor de Engelsche markt, 3 weken vroeger dan de gewone soorten en bij uitetek vruchtbaar, boomen beginnen jong te dragen. De prijzen van deze Pruimen wisselen af van f 12— f 14.40 per Hectoliter aan de Londensche markten.

Hoogstam boomen met 2 en 3-jarige kroonen zijn voorhanden per 10 stuks f 12.50 per 100 stuks „ 100.—

Specialiteiten Vruchtboomen en Rozenculturen. (2279)

Booij & Crans bieden vanaf hun kwekerij in Elden tal van boomvormen in grote hoeveelheden aan. Prijscurant firma Booij & Crans 1888.

Rivers. Ze hadden handelscontacten met Engeland en werkten samen met Van den Ham. Hun fruitbomen boden ze aan per honderd stuks. Dit duidt erop dat Booij en Crans volop enten en mogelijk ook zelf hun onderstammen kweken. Gespecialiseerde onderstamkwekers zoals wij die nu kennen, waren er in die tijd nog niet. Het kan bijna niet anders dan dat mijn overgrootvader Christiaan, fruithandelaar van beroep, zich heeft laten inspireren door deze jonge ondernemers uit het westen.

Christiaan overleed op 84-jarige leeftijd, in 1916. De kwekerij van Booij en Crans is dan al lang overgenomen door Geurtsen, van origine een akkerbouwer. Geurtsen en andere Eldenaren verkochten met succes de blauwe pruimen die Booij en Crans hebben achtergelaten. Die Eldensche Blauwe pruimen brachten tussen 1900 en 1930 zoveel geld op dat ze met duizenden tegelijk werden aangeplant.

Of ook mijn overgrootvader Christiaan beslag heeft kunnen leggen op enkele exemplaren van deze lucratieve bomen, is niet bekend. Wel bekend is dat mijn opa Hent (geboren te Elden, 1876) ze op zijn perceel heeft geplant. Dit vertelde mijn vader, wijlen Christiaan van Rheede (geboren te Elden, 1922).

Chris van Rheede toont in zijn boomgaard aan de Klapstraat in Elden zijn Eldense Blauwe pruimen. Foto omstreeks 1985.

Rond 1973 heeft mijn vader van deze oude bomen met succes jonge bomen geënt. Kort daarna heeft hij de oude bomen van opa gerooid. Het is goed denkbaar dat de gerooiden bomen dateren van de periode rond 1900.

Vernieuwingsdrift en de verouderingstheorie

In de periode dat de Eldense Blauwe pruimen vermogens opbrachten (1900-1930), groeide in Nederland de behoefte aan professionalisering van de fruitteelt. De Verenigde Staten dienden als inspiratiebron, daar draait alles om efficiëntie. De professionalisering kwam er in de vorm van veilingen, opleidingen, proefstations en de oprichting van een keuringsdienst.

Kort na 1900 ontstonden de eerste coöperatieve veilingen. Het belang van goed transport en grote volumes (kilo's) is daarbij zeer belangrijk.

In 1904 kwam in Wageningen de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool, uit de Rijkslandbouwschool voort. De ingenieurs Claasen en Hazeloop en professor Sprenger deden er uitvoerig onderzoek naar de houdbaarheid van de verouderingstheorie, die nog altijd in West-Europa voortleefde. In hun boek *Fruitteelt* (4e druk 1931) voerde het drietal aan dat ook de rassen van de Luntersche Tuinbouwvereniging leden aan ziektes zodra ze op slechte grond werden geplant.

Zij stelden dat de verouderingstheorie niet kon kloppen. Deze theorie, waarop ook de Lunterse tuinbouwvereniging zich baseerde, stelde dat rassen door veroudering inferieur en ziektegevoelig worden en dat er dat steeds nieuwe gezonde rassen nodig zijn, die dan door zaaïen van pitten verkregen moeten worden. De stelling dat de verouderingstheorie niet klopt, onderbouwden zij met voorbeelden uit binnen- en buitenland (Duitsland 1900, Frankrijk 1902, Engeland 1915, Verenigde Staten 1922, Italië 1926, Nederland 1930). Zij weten ziektes en kwalen vooral aan ongeschikte bodems en aan verkeerde onderstammen. Dat fruit wordt aangetast kwam naar hun mening door de aanwezigheid van schadelijke insecten. Bestrijding van deze insecten werd zodoende belangrijk.

Met de oprichting van de Nederlandschen Algemeenen Keuringsdienst (NAK) in 1932 werd in Nederland definitief afgerekend met vage theorieën en vage benamingen. Vanaf toen domineerde het rationele denken over fruit.

Imagoverlies

De NAK gaf vanaf 1933 boekjes uit met lijsten van aanbevolen rassen. In de Tweede Beschrijvende Rassenlijst voor fruit (1934) is de NAK negatief over de Early Rivers', Rivers' Early Prolific en Eldensche Blauwe. Het gaat volgens de NAK eigenlijk om een keukenpruim, een kleine pruim die matig van smaak is. Ook in een verslag van de Variëteiten-Commissie van de afdeling Zeeland van de Nederlandsche Pomologische Vereeniging (NPV) uit 1933 is het oordeel negatief. Over de Rivers' Early Prolific schrijft de commissie: *'Een kleinvruchtige vroege blauwe pruim met geringe handelswaarde, doch zeer vruchtbaar en daarom veel aangeplant. Kan echter niet aanbevolen worden.'* De Nederlandse Heidemaatschappij ging in 1942 nog een stap verder in haar oordeel. Het vruchtvlees van de Rivers Early Prolific, synoniem van Eldense Blauwe, vond zij matig saprijk, de smaak matig en de schil hard en wrang.

De publicaties van de NAK zijn verklaarbaar. De NAK wist dat iedere

Early Rivers of Eldense Blauwe in 'Nederlandsche Fruitsoorten' uitgegeven in natuurlijke kleuren door de Nederlandsche Heidemaatschappij van 1942.

regio in Nederland zo zijn eigen benaming had voor een en hetzelfde ras. Ook kwam het voor dat twee regio's hetzelfde synoniem gebruikten, maar dan voor verschillende rassen! Deze naamsverwarring past niet in een professionele sector. De NAK maakte daarom schoon schip en schraptte veel regionale namen uit de boeken. Daarmee werd ook een streep gezet door regionale producten die wel bestaansrecht hadden. Misschien zaten daar producten tussen die door Booij en Crans waren gekweekt, zoals de appel Eldense Bellefleur en de kers Antoinette.

De echte Blauwe of niet?

In 1999 overleed mijn vader en betrok ik met mijn gezin het ouderlijk huis. De geënte Eldense Blauwe bomen van mijn vader stonden er nog. Ik plantte er snel vier nieuwe bij. Maar het werden niet de pruimen die ik verwachtte. De pruimen zijn mij te klein en te flauw. Zijn dit wel de goede pruimen? Bij navraag krijg ik van de verkoper de garantie dat dit de Rivers Early Prolifics zijn en dat dit dezelfde pruim is als de Eldense Blauwe. Echter, professionele fruitkwekers uit Driel, Elst en Elden hebben eenzelfde ervaring als ik. De kweker in Driel heeft zijn boomgaard jonge Eldense Blauwe pruimen zelfs gerooit omdat hij zeker wist dat dit niet de goede Eldense Blauwe waren. Ook deze fruitkwekers vinden de pruimen te klein en te slecht van smaak. Zij vragen zich af of de echte Eldense Blauwe pruim zoals zij hem zich herinneren

nog wel bestaat. De Eldense Blauwe pruim was toch een geweldig goede pruim? Hun herinnering wordt ondersteund door een artikel uit 1928, van een schrijver met het pseudoniem Technicus. Deze schrijft dat men in de Over-Betuwe de Eldense Blauwe als de beste pruim beschouwt, die de Reine Victoria nog overtreft. Wat is hier aan de hand? Hebben Booij en Crans misschien met hun kennis van pitten zaaien een eigen soortvariant van de Early Rivers of de Early Favorite gekweekt? En is deze in de opruiwoede van de NAK opgeofferd? Of hebben de hoge prijzen voor de Eldense Blauwe pruim ertoe geleid dat iedereen deze pruim wilde hebben en dat door degeneratie - als gevolg van ziekteoverdracht door enten - de pruim enorm aan kwaliteit heeft ingeboet? Of was de vraag naar Eldense Blauwe pruimen zo groot dat er massaal bomen vanuit Engeland - de niet echte? - werden ingevoerd? Of hebben Claasen, Hazeloop en Sprenger gelijk met hun bewering dat ziektes en kwalen bij bomen vooral voortkomen uit ongeschikte bodems en verkeerde onderstammen en dat daardoor de pruimen minder smaken? Waardoor het Betuwse succes van de Eldense Blauwe pruim op de talrijke Nederlandse veen- en zandgronden bij lange na niet werd gehaald? Of gebruikte de NAK, geïnspireerd door de efficiëntiedrift van de Verenigde Staten, misschien de verkeerde onderstammen voor de Eldense Blauwe? Of is het misschien zo dat in het oerwoud aan verscheidenheid

aan onderstammen Booij en Crans de ideale onderstam voor de Early Rivers of de Early Favorite hadden gevonden? Maar dat zij hun geheim meegenomen hebben bij hun vertrek uit Elden? Of... gaat het hier slechts en alleen om een doorgeslagen vorm van nostalgie?

Voortschrijdend inzicht

Het is bijzonder om circa honderd jaar na het onderzoek van Claasen, Hazeloop en Sprenger terug te kijken op hun pionierswerk. Immers, tegenwoordig weten we via wetenschappelijk onderzoek dat van de ruim 30 virussen waarmee een pruimenboom besmet kan zijn, er slechts twee virussen over kunnen gaan op pitten. Daarentegen kunnen alle virusziekten overgedragen worden met enten en oculeren, via de twijgen respectievelijk de bladeren. Met andere woorden: de verouderingstheorie klopt wel degelijk. Het verwarrende aan het geheel is dat Claasen, Hazeloop en Sprenger óók gelijk hadden. Goede fruitkwaliteit hangt ook samen met de grondsoort, de onderstam, en infecties door virussen, bacteriën of schimmels.

Nederland beschikt thans over een professionele fruitsector. Dit blijkt onder meer uit het feit dat Nederland met België het enige Europese land is dat vrij is van het gevaarlijke Sharkavirus. Dit komt door een efficiënte bladluisbestrijding. Bovendien zijn alle gekweekte fruitbomen en onderstammen in Nederland gegarandeerd virusvrij, mede door de strenge controles van de NAK. Ook de moerbomen waar Nederlandse fruitboomkwekers hun ent- en oculeermateriaal van betrekken zijn virusvrij. Deze bomen staan namelijk bij de aan de NAKtuinbouw gelieerde stichting Nederlandse Vermeerderingstuinen. De moerbomen zijn bovendien soortecht, volgens de NAKtuinbouw beginselen uit 1932.

Nog veel te ontdekken

Al deze professioneel doorgevoerde maatregelen hebben Nederland veel succes gebracht. Maar hoe zit het nu met de Eldense Blauwe pruim? Kommen de liefhebbers van de Eldense Blauwe pruim ooit nog te weten

of Booi en Crans nu wel of geen eigen variant van de Early Rivers hebben gekweekt uit pit? Gelukkig zijn er nog steeds lekkere en grote sappige Eldense Blauwe pruimen te vinden met die typische rinzige smaak bij de eerste beet. Aan de bomen die deze lekkere pruimen voortbrengen, valt nog genoeg te onderzoeken. Hoe is hun DNA? Op welke soort onderstammen staan ze? Staan ze op bijzondere grond? Zijn ze vrij van ziekten? Hoe grijpen deze factoren op elkaar in?

De recente zoektocht naar de geschiedenis van de Eldense Blauwe pruim heeft vooralsnog geresulteerd in een uniek verhaal dat een nieuw licht doet schijnen op de boeiende ontwikkeling van de fruitsector in de Over-Betuwe. In dat verhaal is de hoofdrol zonder meer weggelegd voor de twee jonge ondernemers opgeleid in Watergraafsmeer (Amsterdam), die hun geluk beproefden op de jonge Eldense rivierklei. Maar het mysterie van de

Eldense Blauwe pruim is slechts ten dele opgelost. De zoektocht naar de echte Eldense Blauwe pruim duurt voort.

Bronvermelding

Beeftink, A. en R.Lijsten. *Nederlandsche Heidemaatschappij; Nederlandsche Fruitsoorten*, 1942.

Booi en Crans, Kweekrijen der Firma. In: *Prijs-courant voor vruchtboomen en rozen voor den handel*, 1888.

Brusse, Paul. *Overleven door ondernemen, de agrarische geschiedenis van de Over-Betuwe 1650-1850*. Afdeling agrarische geschiedenis, landbouwuniversiteit Wageningen bijdrage 38, 1999.

Claassen, C.H., J.G. Hazeloop, en A.M. Sprenger. *Leerboek voor de fruitteelt*. Zwolle, 1921, derde druk.

Claassen, C.H., J.G. Hazeloop en A.M. Sprenger. *Fruitteelt*. 1931, vierde druk.

Dijkstra, G.K. *Het onderstammenvraagstuk in de fruitteelt*. 1946.

Eck, J. van. Stichting Werkgroep

Kadastrale atlas Gelderland, *Kadastrale atlas Gelderland 1832*. Elden, 1989.

Graauwenhaan, Casper van. *Het volmaakte Burger Thuin Boek*, 1769.

Hogg, Robbert. *Fruit Manual*. 1884, 5^e druk.

Idema, Liesbeth. *Verdwenen appelen perenrassen*. Rijksinstituut voor het rassenonderzoek van cultuurgewassen Wageningen, 1983.

Knoop, Johann Hermann. *Beschouwende en werkdadige hovenier-konst of inleiding tot de waare oefening tot der planten*, 1753.

Nederlandschen Algemeenen Keuringsdienst (NAK). *Tweede beschrijvende rassenlijst voor fruit*, 1934.

Nederlandsche Pomologische Vereeniging (NPV), afdeling Zeeland, Verslag Variëteiten-Commissie. *De in de Zeeuwsche boomgaarden aan te planten variëteiten*, 1933.

Visser, Geert. *Het verhaal van de Eldense Blauwe*. In: *Kringbulletin van de historische kring Elden*, aug. 2015, p. 16-22.